

References:

- 1 Torrijos-Muelas M., González-Villora S., Bodoque-Osma A.R. *The Persistence of Neuromyths in the Educational Settings: A Systematic Review* // *Frontiers in Psychology*. 2020. Vol. 11. URL: DOI: 10.3389/fpsyg.2020.591923. (in english)
- 2 Doidge N. *The Brain That Changes Itself*. 2008. 427 p. (in english)
- 3 Dennison P., Dennison G. *Gimnastika mozga (Brain Gym)*. 1980. 47 s. URL: <https://waksoft.susu.ru/wp-content/uploads/2018/08/Doktor-Pol-I.-Dennison-i-Geyl-Dennison-Gimnastika-mozga.pdf>. (in russian)
- 4 Jeon K.H. *Effects of National Gymnastics and Brain Gymnastics on Frontal Lobe Activity* // *Journal of International Academy of Physical Therapy Research*. – 2015. – Vol. 6, No. 2. – P. 896–901. – DOI: 10.5854/JIAPTR.2015.10.30.896. – URL: <https://www.researchgate.net/publication/304207621>. (in english)
- 5 Moreira Cedeño, C. T. *Use of Brain Gymnastics and Its Impact on the Cognitive Development of Children* // *Revista San Gregorio*. – 2019. – №1(31). – P. 100-109. (in english)
- 6 Ratey J. J., Hagerman E. *Spark: The Revolutionary New Science of Exercise and the Brain*. 2008. Little, Brown and Co. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2008-02933-000>. (in english)
- 7 Gözüyeşil E., Dikici A. *The Effect of Brain Based Learning on Academic Achievement: A Meta-analytical Study* // *Educational Sciences: Theory & Practice*. 2014. 14(2), 642-648. URL: DOI: 10.12738/estp.2014.2.2103. (in english)
- 8 Bazarbekova R.Zh., Zhumabaeva Zh.A., Umirbekova A.N. "Neyrozhattygular" eektivti kurs baghdarlamasy. Almaty, 2024. 38 b. (in kazakh)
- 9 Bazarbekova R.Zh., Zhumabaeva Zh.A., Umirbekova A.N. *Neyrozhattygular (1-synyp oqushylaryna arnalghan). Didaktikalık material*. – Almaty: ADAL KITAP, 2024. – 100 bet. (in kazakh)
- 10 Bazarbekova R.Zh., Zhumabaeva Zh.A., Umirbekova A.N. *Neyrozhattygular (2-synyp oqushylaryna arnalghan). Didaktikalık material*. – Almaty: ADAL KITAP, 2024. – 101 bet. (in kazakh)
- 11 Bazarbekova R.Zh., Zhumabaeva Zh.A., Umirbekova A.N. *Neyrozhattygular (3-synyp oqushylaryna arnalghan). Didaktikalık material*. – Almaty: ADAL KITAP, 2024. – 92 bet. (in kazakh)
- 12 Zhumabaeva Zh.A., Bazarbekova R.Zh., Umirbekova A.N. *Neyrozhattygular (4-synyp oqushylaryna arnalghan). Didaktikalık material*. – Almaty: ADAL KITAP, 2024. – 96 bet. (in kazakh)
- 13 Zambatsyavichene E.F. *Standartizirovannaya metodika dlya opredeleniya urovnya umstvennogo razvitiya mladshogo shkol'nika E.F. Zambatsyavichene (7-10 let) / E.F. Zambatsyavichene // Psikhologicheskoe testirovanie detey ot rozhdeniya do 10 let / avtor O.N. Istratova. Rostov-na-Donu, 2008. S. 93-97. (Psikhologicheskiiy praktikum)*. (in russian)
- 14 *Prohressivnye matrity Dzh. Ravena. Kogito-Tsentr*. 2012. URL: <https://imaton.com/catalog/standartnye-prohressivnye-matrity-ravena-parallelnaya-forma-komplekt/>. (in russian)

МРНТИ 14.35.01

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2025.87.3.040>

А.И.Ахметова,¹ А.Э.Абдрахманов,^{2*} Р.Б.Абдрахманова,¹ Б.Ж.Бекжанова³

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Қазақстан Республикасының Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан

³Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

ЕРТЕГІ ТЕРАПИЯСЫ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДАҒЫ ТРАВМАТИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙДЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДИАГНОСТИКАЛАУ

Аңдатпа

Қазіргі қоғам жағдайында балалардағы психоэмоционалды дамудың бұзылуы аясында туындайтын дезадаптация мәселесі ерекше маңызға ие болады. Бұл проблема отбасылық зорлық-зомбылық, эмоционалды немқұрайлылық немесе бастауыш мектеп жасындағы баланың жеке басының қалыптасуына теріс әсер етуі мүмкін басқа да әлеуметтік-психологиялық деструктивтер сияқты травматикалық факторлардың әсерінен болады. Педагогикалық диагностиканың дәстүрлі құралдары әрдайым баланың ішкі жағдайын дәл анықтауға мүмкіндік бермейді, әсіресе травматикалық тәжірибе жағдайында, өйткені олар баланың қарсылығына, жабылуына немесе ауызша шектеулеріне тап болуы мүмкін. Осыған байланысты ертегі терапиясын ертегі әңгімелерінің метафоралық және символдық мазмұны арқылы психоэмоционалды және когнитивті ерекшеліктерді анықтауға бағытталған проективті әдіс ретінде қолдану маңызды болып көрінеді.

Зерттеудің мақсаты – бастауыш сынып оқушыларындағы травматикалық тәжірибені педагогикалық диагностикалау құралы ретінде ертегі терапиясының диагностикалық әлеуетін анықтау. Зерттеудің әдіснамалық базасы ғылыми дереккөздерді теориялық талдауды, жалпылауды, синтездеуді және салыстырмалы жүйелеуді қамтиды. Зерттеу ертегі терапевтік тәсілі аясында диагностика, түзету және даму мәселелерін қамтитын отандық және шетелдік әдебиеттерді зерттеуге негізделген. Талдау нәтижелері ертегілердің мазмұнын ассоциативті қабылдауға негіз-

делген ертегі терапиясының жоғары диагностикалық тиімділігін көрсетеді, бұл баланың психоэмоционалды жағдайы, оның мінез-құлық реакциялары және ішкі қажеттіліктері туралы жанама түрде ақпарат алуға мүмкіндік береді. Ертегі терапиясы шығармашылық қабілеттерін белсендіреді және эмоционалды шиеленіс пен қарсылық деңгейін төмендете отырып, педагог пен бала арасындағы сенімді қарым-қатынасты қалыптастыруға ықпал етеді. Тіл немесе мәдениет шеңберімен шектелмеген ертегі терапиялық тәсілінің әмбебаптығын ескере отырып, оны қолдану әртүрлі әлеуметтік және жас топтарындағы балалармен жұмыс жасауда тиімді болып көрінеді.

Түйін сөздер: ертегі терапиясы, психоанализ, кіші сыныптар, диагностика, бала, мектеп жасы.

Ахметова А.И.,¹ Абдрахманов А.Э.,^{2*} Абдрахманова Р.Б.,¹ Бекжанова Б.Ж.³

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан

²Национальный университет обороны Республики Казахстан, г.Астана, Казахстан

³Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г.Кызылорда, Казахстан

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА ПСИХОТРАВМИРУЮЩЕЙ СИТУАЦИИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ СКАЗКОТЕРАПИИ

Аннотация

Особое значение в условиях современного общества приобретает проблема дезадаптации, возникающая на фоне нарушений психоэмоционального развития у детей. Эта проблема вызвана травматическими факторами, такими как насилие в семье, эмоциональная халатность или другие социально-психологические деструктивы, которые могут негативно повлиять на формирование личности ребенка младшего школьного возраста. Традиционные средства педагогической диагностики не всегда позволяют точно определить внутреннее состояние ребенка, особенно в случае травматического опыта, поскольку они могут столкнуться с сопротивлением, закрытием или словесными ограничениями ребенка. В связи с этим представляется важным использование сказкотерапии как проективного метода, направленного на выявление психоэмоциональных и когнитивных особенностей через метафорическое и символическое содержание сказочных рассказов. Цель исследования – выявить диагностический потенциал сказкотерапии как средства педагогической диагностики травматического опыта у младших школьников. Методологическая база исследования включает теоретический анализ, обобщение, синтез и сравнительную систематизацию научных источников. Исследование основано на изучении отечественной и зарубежной литературы, включающей вопросы диагностики, коррекции и развития в рамках сказочного терапевтического подхода. Результаты анализа свидетельствуют о высокой диагностической эффективности сказкотерапии, основанной на ассоциативном восприятии содержания сказок, что позволяет косвенно получать информацию о психоэмоциональном состоянии ребенка, его поведенческих реакциях и внутренних потребностях. Сказкотерапия активизирует творческие способности и способствует формированию доверительных отношений между педагогом и младшим школьником, снижая уровень эмоционального напряжения и сопротивления. Учитывая универсальность сказкотерапевтического подхода, не ограничиваясь рамками языка или культуры, его применение представляется эффективным в работе с детьми различных социальных и возрастных групп.

Ключевые слова: сказкотерапия, психоанализ, младшие классы, диагностика, ребенок, школьный возраст.

Akhmetova A.,¹ Abdrakhmanov A.,^{2*} Abdrakhmanova R.,¹ Bekzhanova B.³

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

²National Defense University of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan

³Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kyzylorda, Kazakhstan

PEDAGOGICAL DIAGNOSIS OF A TRAUMATIC SITUATION IN YOUNGER SCHOOLCHILDREN THROUGH TALE THERAPY

Abstract

Of particular importance in modern society is the problem of maladaptation, which occurs against the background of disorders of psychoemotional development in children. This problem is caused by traumatic factors such as domestic violence, emotional negligence, or other socio-psychological disruptions that can negatively affect the formation of a primary school-age child's personality. Traditional pedagogical diagnostic tools do not always allow accurate determination of the child's inner state, especially in the case of traumatic experiences, as they may encounter resistance, closure, or verbal limitations of the child. In this regard, it is important to use fairy-tale therapy as a projective method aimed at identifying psychoemotional and cognitive features through the metaphorical and symbolic content of fairy-tale stories. The purpose of the study is to identify the diagnostic potential of fairy tale therapy as a means of pedagogical diagnosis of traumatic experiences in younger schoolchildren. The methodological base of the research includes theoretical analysis, generalization,

synthesis and comparative systematization of scientific sources. The research is based on the study of Russian and foreign literature, including issues of diagnosis, correction and development within the framework of a fabulous therapeutic approach. The results of the analysis indicate a high diagnostic effectiveness of fairy tale therapy based on the associative perception of the content of fairy tales, which allows indirectly obtaining information about the child's psycho-emotional state, behavioral reactions and internal needs. Fairy tale therapy activates creative abilities and promotes the formation of trusting relationships between the teacher and the younger student, reducing the level of emotional tension and resistance. Given the universality of the fairy-tale therapy approach, not limited to the framework of language or culture, its application seems effective in working with children of various social and age groups.

Keywords: fairy tale therapy, psychoanalysis, elementary grades, diagnostics, child, school age.

Кіріспе. Қазіргі білім беру жағдайында бастауыш мектеп жасындағы балалардағы психо-эмоционалды дезадаптацияны педагогикалық диагностикалау мәселесі ерекше маңызға ие. Отбасылық зорлық-зомбылық, эмоционалды немқұрайлылық немесе әлеуметтік оқшаулану сияқты травматикалық факторлардың әсеріне байланысты жағдайлардың көбеюі аясында балада жасырын психологиялық қолайсыздықтың белгілерін уақтылы анықтау қажеттілігі артады. Мұндай факторлар оқушының жеке басының, мінез-құлқының және оқу мотивациясының қалыптасуына терең әсер етуі мүмкін. Психотравматикалық жағдайларды педагогикалық диагностикалау процесіндегі негізгі проблемалардың бірі – бастауыш сынып жасындағы балалардың эмоционалды маңызды оқиғаларды жасыруға немесе бұрмалауға бейімділігі. Бұл өмірлік тәжірибенің жеткіліксіздігімен, мазасыздықтың жоғары деңгейімен, сезімталдықпен, сондай-ақ түсінбеушілік немесе жазаланудан қорқумен байланысты болуы мүмкін. Мұндай жағдайларда дәстүрлі диагностикалық тәсілдер (бақылау, сауалнама, әңгіме) әрдайым баланың ішкі жағдайы туралы сенімді және толық ақпарат алуға мүмкіндік бермейді. Осыған байланысты ертегі терапиясын жоғары дәрежеде нәзіктік пен зорлық-зомбылықсыз әсер ететін проективті педагогикалық әдіс ретінде қолдануға ерекше назар аудару керек. Ертегінің метафоралық және символдық мазмұнымен жұмыс жасау арқылы баланың эмоционалды тәжірибесін, қорқынышын, қажеттіліктері мен уайымдарын жанама түрде анықтауға болады. Бала жасаған немесе түсіндірген ертегінің сюжеті педагогке баланың жеке кеңістігінің шекарасын бұзбай, психо-эмоционалды қолайсыздықтың жасырын көрсеткіштерін бақылауға мүмкіндік береді. Осылайша, ертегі терапиясы – бұл бастауыш сынып оқушыларының тәжірибесіндегі травматикалық факторларды тануға және одан әрі түзету және дамыту жұмыстарына негіз қалыптастыруға бағытталған педагогикалық диагностиканың тиімді құралы [1, 2].

Ертегі терапиясы баланың өмірлік тәжірибесі, соның ішінде оның басынан өткерген психотравмалық оқиғалары туралы ақпарат алудың тиімді құралдарының бірі ретінде қарастырылады. Бірқатар зерттеулерге сәйкес, ертегі баяндаудың метафоралық құрылымы баланың ішкі тәжірибесін жанама түрде білдіруіне жағдай жасайды, бұл психологиялық қорғаныс деңгейінің төмендеуіне ықпал етеді және өзін-өзі ашу процесін жеңілдетеді [3]. Балалардағы эмоционалды бұзылулардың алдын алуға және жеңуге бағытталған арт-терапевтік әдістердің қатарында ертегі терапиясы бейімделгіштігі мен әсер ету тереңдігіне байланысты ерекше орын алады (Кобзиева, 2022).

Педагогикалық диагностика контекстінде бұл бағыт, әсіресе стресстік немесе травматикалық оқиғаларды бастан өткерген балалармен жұмыс жасауда практикалық маңызға ие болады. Сонымен, Л.Тымчук, М.Столярчик және Л.Рубан әскери қақтығыстардан зардап шеккен балаларды қолдау үшін баяндау және цифрлық технологияларды білім беру процесіне біріктіру әлеуетін көрсетеді. Авторлар баяндау – терапевтік стратегияларды педагогикалық практикамен, оның ішінде диагностикалық қызметте біріктірудің тиімділігін атап көрсетеді [4]. Терапевтік ертегі символизм мен моральдық нұсқауларға толы бола отырып, мазасыздық деңгейін төмендетуге, қорқыныштан арылуға, эмоционалды шиеленісті жеңілдетуге және баланың ішкі ресурстарын нығайтуға көмектеседі. Сонымен қатар, ертегі терапиясының педагогикалық құндылығы бала ертегі оқиғалары мен өз өмірі арасында параллельдер жасай алатын, сюжеттен жеке маңызды тұжырымдар шығаратын жағдайларда күшейтіледі. Ертегі терапиясының көмегімен педагогикалық диагностиканың маңызды құрамдас бөлігі – бұл баланың психо-

эмоционалды жағдайы, оның жеке ерекшеліктері, қалауы және мінез-құлық үлгілері туралы жанама түрде ақпарат алуға мүмкіндік беретін ассоциативті тәсіл. Осылайша, ертегі терапиясы педагогикалық тәжірибеде, әсіресе бастауыш мектепте психо-травматикалық факторларды диагностикалаудың қауіпсіз, этикалық тұрғыдан тиімді құралы болып табылады.

Бүгінгі таңда бастауыш сынып оқушыларындағы бейімделмеген көріністерді анықтау проблемасы қазіргі қоғам жағдайында ерекше өзектілікке ие, бұл бір жағынан әлеуметтік тәуекелдердің өсуіне және отбасылық жағдайлардың нашарлауына, екінші жағынан зорлық-зомбылық және әлеуметтік оқшаулану сияқты травматикалық жағдайларға тап болған балалар санының көбеюіне байланысты. Бұл жас кезеңі белсенді тұлғалық қалыптасудың маңызды кезеңі болып табылады, оның шеңберінде өзін-өзі реттеудің, эмоцияларды басқарудың және әлеуметтік өзара әрекеттесуді құрудың негізгі дағдылары қалыптасады, бұл өз кезегінде баланың сыртқы деструктивті әсерлерге осалдығын арттырады. Бұл зерттеудің өзектілігі баланың ішкі психоэмоционалды жағдайы туралы сенімді ақпарат алу үшін қысымсыз және тікелей араласусыз мүмкіндік беретін қауіпсіз, гуманистік тұрғыдан бағдарланған және эмоционалды сезімтал диагностикалық тәсілдерді әзірлеу және педагогикалық практикаға енгізу қажеттілігінде жатыр. Осыған байланысты символдық-ассоциативті механизмдерге негізделген ертегі терапиясы баламен сенімді байланыс орнатуға және бастан кешкен психотравматикалық оқиғалардың белгілерін жанама түрде анықтауға мүмкіндік беретін педагогикалық диагностиканың перспективалы құралы ретінде қарастырылады. Зерттеудің ғылыми маңыздылығы ертегі терапиясының әлеуеті тек түзету және дамыту әсері аясында ғана емес, сонымен қатар ертегілердің сюжеттік және символдық мазмұнын түсіндіру арқылы баланың эмоционалды-еріктік саласын, танымдық ерекшеліктері мен мінез-құлық үлгілерін сапалы талдауға мүмкіндік беретін диагностикалық құрал ретінде қарастырылатындығымен анықталады. Бұл тәсіл бастауыш сынып оқушыларының жас және жеке ерекшеліктерін ескеретін икемді және зорлық-зомбылықсыз әдістерді қосу арқылы педагогикалық диагностиканың әдіснамалық базасын кеңейтуге ықпал етеді. Бұл зерттеудің мақсаты – бастауыш сынып оқушыларындағы психотравматикалық тәжірибені педагогикалық диагностикалау құралы ретінде ертегі терапиясын қолдану мүмкіндіктерін ғылыми негіздеу, сонымен қатар білім беру ортасында осы тәсілдің тиімділігін растайтын теориялық және эмпирикалық негіздерді жалпылау.

Негізгі ережелер.

1. Ертегі терапия бастауыш сынып оқушыларында психотравматикалық тәжірибені жанама түрде анықтаудың тиімді әдісі ретінде қарастырылады, бұл ертегінің метафоралық және символдық мазмұны арқылы оның ішкі әлеміне үңілуіне мүмкіндік береді.

2. Ертегі сюжетімен жұмыс жасауда ассоциативті механизмдерді қолдану баланың эмоционалды жағдайын, оның аландаушылығын, жасырын қорқынышын және мінез-құлық ерекшеліктерін тікелей қысымсыз немесе араласусыз дәлірек тануға ықпал етеді.

3. Педагогикалық диагностикада ертегі терапиясын сәтті жүзеге асыру үшін бірқатар шарттарды сақтау қажет: сенімді атмосфераның болуы, жеке көзқарас, педагогтың білікті қолдауы және ертегінің білім беру процесіне кіріктіру.

4. Ертегі терапиясы екі жақты рөл атқарады: бұл сонымен бірге педагогикалық диагностиканың тәсілі және психоэмоционалды бұзылуларды түзетудің бастапқы кезеңінің құралы, сезімдер мен тәжірибелерді білдіру үшін қауіпсіз кеңістік жасайды. Әдістің шектеулері мен мүмкіндіктері әдістің жоғары сезімталдығына әсері жоғары болуына қарамастан, ертегі терапиясын әмбебап диагностикалық құрал ретінде қарастыруға болмайды, бірақ педагогикалық диагностиканың дәстүрлі әдістерімен бірге қосымша құрал ретінде ұсынылады.

Әдістемелік негізі бастауыш оқушыларының психоэмоционалды жағдайын түзетуге бағытталған ғылыми жұмыстарда ұсынылған зерттеулермен анықталады. Ертегі терапиясы педагогика мен психологиядағы тәсілдерді жүзеге асырудың ең тиімді әдістерінің бірі болып табылады. Зерттеулер көрсеткендей, ертегі терапиясын қолдану тек оқу мен дамуға ғана емес, сонымен қатар кең психокоррекциялық және психотерапиялық әлеуетке ие [5].

Т.Зинкевич-Евстигнеева ертегі терапиясы тек педагогикалық әдіс емес, сонымен қатар әртүрлі мәдениеттердің психологиясы, педагогикасы, психотерапиясы мен философиясының синтезін білдіретін әмбебап кешенді тәсіл деп санайды [6].

И.П.Савчук пен авторлар ұжымы ертегіні қазіргі адамның агрессивті мінез-құлқын түзету құралы ретінде сипаттай отырып, оны «Овертон терезесі» тұжырымдамасы тұрғысынан қарастырады. Бұл тәсіл балаға қоршаған ортадағы құбылыстарға эмоционалды және танымдық жауап беруге, сондай-ақ өзінің субъективті ұстанымын білдіруге мүмкіндік береді [7].

Сонымен қатар, ертегі терапиясы травматикалық тәжірибені символдық түрде бейнелеуге мүмкіндік беретін объективтендіру құралы ретінде қарастырылады. Ертегі баланың қиялын белсендіру арқылы шындықты елестетуге мүмкіндік береді және оның ішкі әлемін сыртқа шығарудың метафоралық әдісін ұсынады [8].

Материалдар мен әдістер. Зерттеу барысында бастауыш мектеп жасындағы балалармен диагностика мен түзету жұмыстарында ертегі терапиясын қолдануға қатысты материалдарды жалпылау, талдау және жүйелеу әдістері қолданылды, философиялық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік әдебиеттерге талдау жасалды.

Синтездеу әдісі диагностикалық құрал ретінде ертегі терапиясының тиімділігін негіздеу мақсатында теориялық тұжырымдамалар мен практикалық деректердің (эмпирикалық бақылаулар, зерттеулер, жағдайлар) интеграциясын жасауға мүмкіндік берді. Бұл психотравматикалық жағдайларды педагогикалық диагностикалау жағдайында ертегі терапиясының мүмкіндіктері туралы тұтас түсінік қалыптастыруға жағдай жасады. Осы зерттеуде синтездеу әдісін қолдана отырып біз мыналарға сүйендік:

1.Көпсалалылық: психоанализ, мәдени-тарихи психология, когнитивті және мінез-құлық теориялары, педагогика, жас психологиясы идеялары біріктіріледі.

2.Жүйелілік: ертегі терапиясы оқшауланған әдіс ретінде емес, ішкі (психикалық) және сыртқы (әлеуметтік) факторларды қамтитын тұтас диагностикалық жүйенің бөлігі ретінде қарастырылады.

3.Сапалық талдау: зерттеу мәселесін түсіндіруде және талдауда түрлі концепциялардың терминдері, ұғымдары мен әдістері пайдаланылады. Бұл әдіс ертегі терапиясының мәнін жан-жақты түсінуді қамтамасыз етеді – түзету ретінде ғана емес, диагностика құралы ретінде де.

Теориялық идеялар (З.Фрейд, В.Райан, И.В.Вачков, Т.Зинкевич-Евстигнеев, О.В.Петров, Г.Н.Волкова, Дж.В.Пеннебейкер және т.б.) білім беру практикасындағы эмпирикалық бақылаулармен күшейтіледі. Бастауыш сынып оқушыларындағы психотравматикалық жағдайлардың педагогикалық диагностикасына ертегі терапиясын енгізудің теориялық және эмпирикалық негіздерін синтездеу әдісі ертегі терапиясын бағалауда біржақтылық пен субъективтіліктен аулақ болып, оны негізделген диагностикалық тәсілге айналдыруға мүмкіндік береді.

Көптеген ғылыми бағыттардың зерттеулері ертегі терапиясын диагностикалық бағытта сипаттауға негіз болды: ертегі терапиясының психодинамикалық механизмдері; травматикалық тәжірибені диагностикалаудағы символдық сәйкестендірудің рөлі; бастауыш мектеп жасындағы балалардың психологиялық бейімделуінің ерекшеліктері; ертегіні проективті құрал ретінде қолдану. Талдау негізінде жасырын эмоционалды бұзылуларды анықтауда ертегі терапиясының тиімділігін анықтайтын негізгі теориялық ережелер жинақталды және ұсыныстар тұжырымдалды.

Зерттелген деректердің синтезі ертегі терапиясын педагогикалық диагностикаға қосудың негіздемесін құруға мүмкіндік берді. Осылайша, диагностикалық және түзету жұмыстары аясында ертегі терапиясын қолдану мәселелері бойынша әртүрлі авторлардың зерттеу материалдары талданып, жалпыланды. Талданған жарияланымдардың нәтижелерін қорытындылау негізінде бастауыш мектеп жасындағы оқушылармен диагностикалық және түзету-дамыту қызметі аясында ертегі терапиясы әдістерін қолданудың тиімділігі туралы қорытындылар мен ұсыныстар жасалды. Ертегілер мен әңгімелер арқылы психотравматикалық жағдайы бар бастауыш сынып оқушыларының адамгершілік қасиеттерін диагностикалау мен қалыптастырудың

негіздемесі бола алатын әдістер мен материалдарды бөліп көрсету қажеттілігі травматикалық оқиғаларды (соғыс, жоғалту, зорлық-зомбылық және т.б.) бастан өткерген және қалпына келтіру мен тәрбиелеудің жұмсақ, бірақ тиімді құралдарын жіктеуге мүмкіндік берді. Психотравматикалық жағдайлары бар балалардағы адамгершілік қасиеттерді анықтауға арналған диагностикалық құралдарға талдау әдісі қолданылды. Сондай-ақ, бастауыш сынып оқушыларында олардың адамгершілік қасиеттерін зерттеу негізінде психотравматикалық жағдайды анықтау мақсатында педагогикалық диагностиканы зерттеу нәтижелері анықалды. Бұл балалардағы травматикалық тәжірибенің ауырлығына қарай ертегілер, өсиет әңгімелер мен астарлы әңгімелердің мазмұны арқылы моральдық дилеммаларды шешу контекстінде ертегілер мен әңгімелерді жіктеуге мүмкіндік берді.

Нәтижелер мен талқылау. Ертегі терапиясы – бұл ассоциативті әдіске негізделген психотерапияның бағыты. Ассоциациялар мен аллегориялар арқылы клиентке оқиғаны айтуға мүмкіндік беріледі, оның мазмұны кейінірек талданады және түсіндіріледі. Ертегілерде көбінесе метафоралар мен рәміздер бар, олар адамның жеке өмірі аясында түсіндірілуі мүмкін, бұл оқушыларға өз мәселелерін тереңірек түсінуге және оларды шешудің жолдарын табуға мүмкіндік береді.

Ертегілер баланың ішкі әлемінің терең эмоционалды қабаттарын қозғайтын қуатты психологиялық-педагогикалық құралға айналды [9]. Дұрыс таңдалған және ұсынылған ертегі балаларға қорқынышты, алаңдаушылықты, шиеленісті және сенімсіздік сезімін жеңуге көмектеседі, бұл оларға күрделі және жиі ауыр өмірлік тәжірибені символдық түрде түсінуге мүмкіндік береді. Ертегінің метафоралық және бейнелі кеңістігіне еніп, бала сыртқы стресстерден алшақтап қана қоймайды, сонымен қатар ішкі сауығу мен эмоционалды реттеуге назар аударады [10].

Ертегі терапиясындағы символдық модельдеу – бұл баланың мінез-құлқы мен эмоционалды реакциялары кейіпкерлердің әрекеттері арқылы көрінетін маңызды диагностикалық механизм. Символдар мен метафоралар деңгейінде балалар өмірлік қиындықтарды жеңу, басқалармен қарым-қатынас жасау, жанжалды жағдайларды шешу және қорқыныш пен әділетсіздікке қарсы тұру стратегияларын жанама түрде игеруге мүмкіндік беретін мінез-құлқы үлгілерін игереді. Балада бақылау мен қауіпсіздік сезімін қалпына келтіру ерекше диагностикалық құндылық болып табылады, ол ертегі баяндау құрылымының арқасында қол жеткізіледі: қауіптер мен хаостың болуына қарамастан, ертегінің соңы тәртіпті қалпына келтіруді, жақсылықтың салтанат құруын және кейіпкердің жеңісін білдіреді. Мұндай сюжеттік логика балада тұрақтылық пен болжамдылық сезімін қалыптастырады, әсіресе оның нақты өмірлік тәжірибесі тұрақсыздық пен травматикалық жағдайлармен байланысты болған жағдайларда маңызды. Ертегінің диагностикалық маңызы болуы үшін ол баланы тек тыңдау деңгейінде ғана емес, сонымен бірге белсенді символдық өзара әрекеттесу деңгейінде де қамтуы керек. Баланың ертегі сюжеті, кейіпкердің іс-әрекеттері мен тәжірибелері мен өзінің өмірлік тәжірибесі арасында психологиялық байланыс орнататын процесі диагностикалық тұрғыдан маңызды болады. Бұл процесс балаға ішкі қақтығыстарды қауіпсіз, жанама түрде білдіруге және білуге мүмкіндік беретін символдық сәйкестендіру ретінде белгіленеді. Осылайша, ертегі баланың жеке қорқынышын, ішкі тәжірибесі мен қажеттіліктерін көрсететін айна функциясын орындайды.

Бастауыш сынып оқушыларындағы психотравматикалық жағдайлардың педагогикалық диагностикасына ертегі терапиясын енгізудің теориялық және эмпирикалық негіздерін синтездеу әдісі жасырын психоэмоционалды проблемаларды анықтау үшін педагогикалық диагностиканың маңыздылығын анықтауға мүмкіндік берді (1-кесте).

1-кесте. Бастауыш сынып оқушыларындағы психотравматикалық жағдайлардың педагогикалық диагностикасына ертегі терапиясын енгізудің теориялық және эмпирикалық негіздерінің синтезі

№	Енгізу аспектілері	Теориялық негіздеу	Эмпирикалық растау	Педагогикалық диагностика үшін маңызы
1	Эмоционалды қауіпсіз орта	З.Фрейд, К.Юнг, В.В.Лебедеваның ішкі қақтығыстардың символдық көрінісі туралы идеялары	Балалар қарым-қатынастың ертегі түріне охотыласпен қатысады, эмоционалды түрде оңай ашылады	Диагностика кезінде мазасыздық пен қарсылық төмендейді, анықталған эмоционалды жағдайлардың сенімділігі артады
2	Жарақаттың символдық көріну мүмкіндігі	Ертегінің метафоралық табиғаты (К.Юнг, А.Г.Асмолов) бейсаналық тәжірибені бейнелер арқылы бейнелеуге мүмкіндік береді	Ертегі сюжеттерінде бөліну, қорқыныш, әділетсіздік тақырыптары жиі көрінеді — бұл травматикалық оқиғалардың көрінісі ретінде	Әдіс тікелей сұрақсыз немесе қысымсыз жасырын жарақаттарды анықтауға мүмкіндік береді
3	Өзін-өзі тану мен адамгершілік бағдарларды дамыту	Ертегі мен-идеалдың (А.Адлер, Э.Эриксон бойынша), моральдық нормалар мен құндылықтардың қалыптасуына ықпал етеді	Позитивті қасиеттері бар кейіпкерлері бар балаларды анықтау байқалады; баланың реакцияларындағы моральдық дилеммалар бақыланады	Адамгершілік даму деңгейі және жеке тұлғаның ішкі бағдарлары диагноз қойылады
4	Когнитивті процестерді диагностикалау	Ж.Пиаже, Л.С.Выготскийдің символдық іс-әрекеттің және танымдық дамудағы ойынның маңыздылығы туралы теориялары	Ертегінің құрылымы, ойдан шығарылған элементтері, логикасы мен шығармашылығы когнитивті даму деңгейін бағалауға мүмкіндік береді	Ертегі терапиясы баланың ойлау, қиял, логика ерекшеліктерін анықтайды
5	Коммуникативті қол жетімділік және кедергілерді жою	Сөйлеу мен қарым-қатынасты дамыту теориясы (Л.С.Выготский, Е.О.Смирнова) қарым-қатынастың ойын формаларының маңыздылығын атап көрсетеді	Психолог пен бала арасындағы қашықтық азаяды, балалар диалогқа оңай енеді, тәжірибелерімен бөліседі	Ертегі еркін сөйлеу үшін кеңістік құра отырып, қарым-қатынас кедергілерін жеңуге көмектеседі
6	Жеке және мәдени контекст	Мәдени-тарихи даму теориясы (Л.С.Выготский) - жеке және әлеуметтік-мәдени контексті есепке алудың маңыздылығы	Балалар жасаған сюжеттер олардың жеке, отбасылық, мәдени тәжірибелерін көрсетеді	Әдіс баланың ортасы және оның дамуының жеке ерекшеліктері туралы ақпарат береді
7	Мінез-құлқық үлгілерін және күйзелісті жеңу стратегияларын диагностикалау	Мінез-құлқық теориялары (А.Бандура, Дж.Роттер) – балалар бақылау және үлгілеу арқылы үйренеді. Балалар құрған ертегі кейіпкерлерінің мінез-құлқында қашып құтылу, агрессия, көмек сұрау сияқты бейімділіктер байқалады. Ертегі баланың өмірлік қиындықтарды жеңу бойынша жеке стратегияларын бейнелейді, баланың бейімделу мүмкіндіктерін бағалауға мүмкіндік береді.	Балалар жасаған кейіпкерлердің мінез-құлқында аулақ болу, агрессия, көмек сұрау және т. Б	Ертегі қиындықтарды жеңудің жеке стратегияларын көрсетеді, баланың бейімделу мүмкіндіктерін бағалауға мүмкіндік береді
8	Диагностика және түзету интеграциясы	Психокоррекциялық тәсілдер (Bettelheim) ертегінің диагностикалық-түзету құралы ретінде қарастырады	Диагностика процесінде терапевтік әсер бір уақытта басталады: жағдайды түсіну, қайта өңдеу, қабылдау	Ертегі терапиясы сонымен бірге ішкі түзету процестерін диагностикалауды және іске қосады, диагнозды адамгершілікке айналдырады

Педагогикалық диагностика контекстіндегі ертегі терапиясының негізгі компоненттерінің бірі – когнитивті интеграция, ол арқылы бала сюжетті мағыналы түрде түсіндіреді және одан жеке маңызды тұжырымдар алады. Ертегі мәтінімен өзара әрекеттесу барысында бала табандылықтың оң нәтижеге әкелетінін, эмоциялардың көрінісі қолайлы және сындарлы екенін, көмекке жүгіну әлсіздік емес, ішкі күштің дәлелі екенін, сондай-ақ қорқыныш пен қиындықтар жалпыға ортақ тәжірибе екенін түсінуі мүмкін. Педагогикалық сүйемелдеу арқылы бала эмоционалды қолдау алып қана қоймайды, сонымен қатар қиындықтарды жеңудің бейімделу механизмдерін қалыптастырады, оның танымдық және эмоционалды дамуын түсіну үшін диагностикалық тұрғыдан маңызды оң мінез-құлық үлгілерін меңгереді. Педагогикалық диагностика аясында бұл ішкі қақтығыстарды да, тұрақтылықты қалыптастыруға және жеке өсуге ықпал ететін әлеуетті ресурстарды да анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ертегі терапиясы бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды жағдайы мен тұлғааралық қатынастарына байланысты әртүрлі мәселелерді шешуде тиімділікті көрсетеді. Ол қиындықтарды инвазивті емес анықтау құралы ретінде әрекет ете отырып, білім беру ортасында жеке және топтық диагностикалық және түзету жұмыстарында жүзеге асырылуы мүмкін. Осылайша, ертегілер айтарлықтай диагностикалық әлеуетке ие, әсіресе жасырын эмоционалды тәжірибелер мен психологиялық жарақаттарды анықтауға бағытталған педагогикалық тәжірибе болып табылады. Алайда, бұл әлеует бала ертегі сюжеті мен оның нақты өмірлік тәжірибесі арасында параллель мен байланысты орнатуға қабілетті болған кезде ғана жүзеге асырылады, ал педагог сезімтал сүйемелдеуді қамтамасыз етеді. Дәл осындай жағдайларда ертегі терапиясы баланың ішкі жағдайын анықтап қана қоймай, оның кейінгі психоэмоционалды дамуы мен қолдауының негізін қалыптастыруға мүмкіндік беретін педагогикалық диагностиканың тиімді құралына айналады.

Педагогикалық диагностика аясындағы ертегі терапиясы әдісі қатаң стандарттауға ие емес, керісінше, ол өзгергіштіктің жоғары деңгейімен ерекшеленеді, бұл оны оқушылардың әртүрлі мәдени, тілдік және әлеуметтік контексттеріне бейімдеуге мүмкіндік береді. Әдістеменің бұл икемділігі оны психологиялық жарақат алған балалармен диагностикалық жұмыста ерекше құнды етеді. Өзінің әмбебаптығының арқасында ертегі терапиясы әртүрлі жастағы және әлеуметтік топтардағы оқушылармен, соның ішінде мигранттар, көптілді отбасылар қатарындағы балалармен, сондай-ақ инклюзивті сыныптар мен әлеуметтік осал санаттардағы оқушылармен білім беру практикасына біріктірілуі мүмкін. Тілдік және мәдени шектеулердің болмауы тәжірибені ашық білдіруде қиындықтарға тап болған балалардың кеңірек қамтылуына ықпал етеді. Осылайша, ертегі терапиясы педагогикадағы диагностикалық құрал ретінде жоғары бейімделу әлеуетіне ие, бұл баланың жеке ерекшеліктерін ескеруге және оның әлеуметтік-мәдени фонына қарамастан психоэмоционалды бұзылуларды жұмсақ және кедергісіз анықтауға жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Бастауыш мектеп кезеңі – жеке және әлеуметтік қалыптасуындағы маңызды және сезімтал кезеңді білдіреді. Осы кезеңде өзінің «Мен» туралы негізгі идея қалыптаса бастайды, ал өзін-өзі бағалау және өзін-өзі қабылдау көбінесе жақын әлеуметтік ортамен – отбасымен, құрдастарымен, мұғалімдермен өзара әрекеттесу сипатына байланысты. Осы кезеңдегі кез-келген жағымсыз тәжірибелер, әлеуметтік-эмоционалды қиындықтар психологиялық жарақаттануды қалыптастыруда маңызды қауіп факторына айналуы мүмкін. Мектептегі оқуды бастау және жаңа әлеуметтік ортаға ену көбінесе қарқынды стресспен бірге жүреді, бұл баладан жаңа талаптар мен ережелерге бейімделуді талап етеді.

Оқу іс-әрекетіндегі сәтсіздіктер, құрдастарымен және мұғалімдермен қарым-қатынас орнатудағы қиындықтар, сондай-ақ туындаған қақтығыстар тиімді бейімделуге кедергі келтіруі және эмоционалды салада бұзылулар тудыруы мүмкін. Сонымен қатар, қолайсыз отбасылық атмосфера, соның ішінде ата-аналар арасындағы қақтығыстар, тұрақсыздық немесе ажырасу — баланың эмоционалды дамуына теріс әсер ететін созылмалы стресс көзі бола алады. Дәл осы жас кезеңінде балалар әлеуметтік нормаларды, өзара әрекеттесу ережелерін және оларға маңызды ересектер мен құрдастарының күтулерін игере бастайды. Алайда, эмоционалды өзін-өзі реттеуде қиындықтар болған кезде және әлеуметтік құзыреттіліктің жеткіліксіз деңгейінде тұлғааралық

қатынастарда мазасыздық, фрустрация және бұзылулар қаупі артады. Бұл өз кезегінде дезадаптация белгілерін қалыптастырудың алғышарты болуы мүмкін. Осы осалдықты ескере отырып, бастауыш сынып оқушыларындағы психоэмоционалды қиындықтардың ерте белгілерін анықтауға бағытталған педагогикалық диагностиканы уақтылы қолдану қажеттілігі туындайды. Оқушылардың жас ерекшеліктеріне және когнитивтік ерекшеліктеріне бейімделген диагностикалық құралдар әлеуетті тәуекелдерді анықтауға және кейіннен түзету-дамытушылық сүйемелдеу үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушылары көбінесе өздерінің эмоцияларын саналы түрде анықтауда және ауызша білдіруде қиындықтарға тап болады. Бұл әлі қалыптаспаған эмоционалды рефлексияға байланысты, бұл баладан толық эмоционалды кері байланыс алу мүмкіндігін шектейді.

Сөздік қорының шектеулі болуы – лексикалық-грамматикалық ресурстар баланың өз қажеттіліктерін, тәжірибелері мен ішкі қақтығыстарын толық және дәл ұсынуына жол бермейді. Бұл педагогке оқушының өзекті психоэмоционалды жағдайын түсіндіруді қиындатады [11].

Кейбір балалар сезімдерін білдіруде немесе жеке өміріндегі оқиғалар туралы айтуда ашықтығы үшін жағымсыз салдардан қорқуы мүмкін, егер олар ересектердің жазасына немесе сынына тап болса. Бұл диагностикалық өзара әрекеттесудегі сенімділік деңгейін айтарлықтай төмендетеді.

Бастауыш сынып оқушылары көбінесе өз үміттерін, тілектерін немесе қолдау қажеттіліктерін түсінбейді және дәл айта алмайды. Бұл педагогтың жасырын эмоционалды және әлеуметтік мәселелерді түсіндіруінде қиындықтар туғызады.

Психологиялық қашықтық және қарым-қатынастағы белгісіздік. Бейтаныс ересек адаммен қарым-қатынас кезінде ұялшақтық, мазасыздық және сенімсіздік баланың диагностика процесінде белсенділігінің төмендеуіне және үстірт өзара әрекеттесуіне әкелуі мүмкін.

Оқушылар көбінесе ыңғайсыз жағдайдың салдарын сипаттай алады, бірақ оның себептерін емес. Бұл себеп-салдарлық ойлаудың жетілмегендігін көрсетеді және диагностикалық деректерді түсіндіру кезінде ерекше тәсілді қажет етеді.

Баланың ересек адамға деген сенім деңгейі оның жақын ортасының ерекшеліктерімен анықталуы мүмкін: отбасындағы тәрбие стилі, мұғалімдермен қарым-қатынас және ересектермен бұрынғы қарым-қатынас тәжірибесі. Бұл диагностикалық жағдайға оң және деструктивті әсер етуі мүмкін [12, 13].

Педагогикалық диагностика контекстіндегі ертегі терапиясының әсер ету механизмдерін тұлғаның психодинамикалық теориясының объективі арқылы түсіндіруге болады, атап айтқанда психоаналитикалық дәстүр аясында жасалған «мен-Идеал» (ideal ego) тұжырымдамасы. Осы теорияға сәйкес, «мен-идеал» -бұл адамның қалаған жеке қасиеттерін, мінез-құлық үлгілерін және моральдық-этикалық бағдарлар жүйесін қоса алғанда, оның қандай болуға ұмтылатыны туралы идеялар жиынтығы. Ертегі терапиясы процесінде бастауыш сынып оқушылары ертегі кейіпкерлерімен, әсіресе әлеуметтік мақұлданған және мағыналы белгілерді бейнелейтін кейіпкерлермен сәйкестендіруге бейім. Мұндай сәйкестендіру жеке өсуге және өзін-өзі жетілдіруге деген ішкі ұмтылыстарды жандандыруға, сондай-ақ «мен» жағымды бейнесін қалыптастыруға ықпал етеді. Қиындықтарды жеңуге және мақсатқа жетуге негізделген ертегілердің сюжеттік құрылымы баланың психоэмоционалды жағдайына диагностикалық маңызды әсер ететінін атап өткен жөн.

Ертегі кейіпкерлерінің мінез-құлық стратегиялары балада қақтығыстар мен өмірлік мәселелерді символдық шешудің модельдерін қалыптастырады, бұл оның бейімделу және күресу ресурстарының деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Ертегінің символдық мазмұны диагностикада ерекше рөл атқарады. Әңгімеге біріктірілген рәміздер баланың ішкі жанжалын немесе эмоционалды шиеленісін жанама түрде білдірудің бір түріне айналады. Осы белгілерді түсіндіру арқылы тәрбиеші немесе психолог оқушының субъективті тәжірибесін, эмоционалды қажеттіліктерін және әлеуметтік бейімделудегі қиындықтарын қалпына келтіре алады.

Осылайша, ертегі мәтінін символдық талдау педагогикалық диагностиканың құралына айналады, бұл бастауыш сынып оқушысының жеке көзқарастары мен құндылық бағдарларының қалыптасу деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ертегі терапиясы арқылы «мен-

идеалды» қалыптастыру баланың өзін-өзі тануын дамытуда маңызды реттеуші функцияны орындайды. Бұл жеке қасиеттерді түсінуге, өзін-өзі бағалауға, сондай-ақ өзіне деген сенімділікті арттыруға ықпал етеді. Ертегінің жағымды мазмұны мен бақытты аяқталуы баланың ішкі ресурстарын белсендіреді, эмоционалды жайлылыққа, мінез-құлық реакцияларын тұрақтандыруға және қиындықтарды жеңуге мотивацияны дамытуға ықпал етеді. Осылайша, ертегі терапиясы педагогикалық диагностика әдісі ретінде оқушылардың психоэмоционалды ерекшеліктері мен тәжірибелерін анықтап қана қоймай, сонымен қатар «мен» сындарлы бейнесін қалыптастыру арқылы оң жеке динамиканың тетіктерін белсендіруге мүмкіндік береді. [14, 15, 16].

Жоғарыда сипатталған әсер ету механизмдеріне сүйене отырып, ертегі терапиясын бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды жағдайын диагностикалау кезінде коммуникативті кедергілерді жеңуге көмектесетін тек қана психологиялық емес, сонымен педагогикалық құрал ретінде қарастыруға болады. Ертегі жанрының ерекшеліктері ересек пен бала арасындағы қажетті символдық және эмоционалды қашықтықты қамтамасыз етеді, бұл педагогикалық диагностика процесінде қауіпсіз және қажетсіз өзара әрекеттесуге жағдай жасайды. Метафоралық мазмұнды, кейіпкерлерді және сюжеттік желілерді қолдану арқылы бала өзінің ішкі тәжірибесін жанама түрде білдіруге мүмкіндік алады, бұл әсіресе ауызша қарым-қатынас қиын болған жағдайда өте маңызды. Ертегі кейіпкерлерімен сәйкестендіру процесі балаларға жеке тәжірибені түсінуге және оны жеңілдетілген, символдық түрде көрсетуге мүмкіндік береді, осылайша алаңдаушылық пен эмоционалды шиеленіс деңгейін төмендетеді. Ертегі сюжетімен өзара әрекеттесу кезінде қиялды белсендіру өзін-өзі көрсетудің шығармашылық формаларының дамуына ықпал етеді. Өз бетінше әңгімелер жазу немесе жаңа кейіпкерлер жасау баланы диагностикалық процеске тартады, оның субъективті белсенділігін арттырады және ынтымақтастықтың сенімді атмосферасын қалыптастырады. Ертегі терапиясының элементтерін диагностикалық тәжірибеге біріктіру қарым-қатынастың ресми және формальды стилінен аулақ болуға мүмкіндік береді, бұл баланың ашықтығы мен диалогтағы шынайылығына ықпал етеді. Позитивті сюжеттік желілер, сондай-ақ жарқын және символдық маңызды бейнелер бала мен тәрбиеші арасындағы тұрақты эмоционалды байланысты қалыптастыра отырып, жағымды эмоциялардың катализаторы ретінде әрекет етеді. Нәтижесінде диагностиканың тиімділігі артады, педагогикалық өзара әрекеттестікке сенім артады және оқушының жеке және эмоционалды дамуын одан әрі сындарлы қолдау үшін жағдайлар жасалады (кесте 3).

2-кесте. Бастауыш сынып оқушыларын диагностикалауда ертегі терапиясын қолданудың негізгі нәтижелері

№	Бастауыш сынып оқушыларының педагогикалық диагностикасында ертегі терапиясын қолдану ерекшеліктері	Сипаттамалары
1	Ертегі терапиясының диагностикалық әдіс ретіндегі артықшылықтары	Келесі проблемаларды шешуге көмектеседі: - мазасыздық пен қорқыныш - эмоционалды тұрақсыздық - бейімделу мен өзін-өзі бағалаудағы қиындықтар - әлеуметтік бейімсіздік
2	Стандартты әдістерге қарағанда артықшылықтар	- Шығармашылық - Жұмсақтық және қауіпсіздік - Жеке тәсіл – Өртүрлі мәдениеттер қолдану мүмкіндігі - Рөлдік, шығармашылық форматтарға қатысу
3	Кемшіліктер / Шектеулер	- Стандарттаудың болмауы - Түсіндірудің субъективтілігі - Балалардың реакцияларын болжау алмаушылық - Құрылымды нақты деректерді алудағы қиындықтар
4	Бастауыш сынып оқушыларымен пайдалану ерекшеліктері	Коммуникативті кедергілерді жою: - қорқыныш, ұялшақтық, шектеулі сөздік қоры - эмоцияларды сипаттай алмау - тұрақсыз зейін

Бастапқыда түзету және дамыту міндеттеріне бағытталған ертегі терапиясы кейбір жағдайларда диагностикалық әлеуетті көрсетеді, бұл оны бастауыш сынып оқушыларының психоэмоционалды жағдайларын педагогикалық диагностикалау құралы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ертегі мазмұнымен жұмыс кезінде бала модельдейтін мінез-құлық сценарийлері оның өмірлік қиындықтарды жеңу механизмдері туралы идеяларын көрсетеді. Бұл сценарийлер педагог-психологтарға баланың нақты өмірде қандай бейімделу стратегияларын қолданатынын және олардың қаншалықты сындарлы екенін анықтауға мүмкіндік береді. Диагностикада оқушының коммуникативті мінез-құлқына ерекше назар аударылады: ертегі баяндау арқылы ойларды, сезімдерді және қажеттіліктерді білдіру қабілеті. Бұл процестегі шектеу немесе қиындық өзін-өзі көрсету және тұлғааралық қарым-қатынас дағдыларының жеткіліксіз қалыптасуын көрсетуі мүмкін. Сондай-ақ, маңызды диагностикалық аспект-шығармашылық ойлаудың даму деңгейі: қиялды пайдалану дәрежесі, символизация қабілеті, сюжеттік желілердің өзіндік ерекшелігі және жасалған оқиғалардың логикалық құрылымы. Мұның бәрі баланың танымдық ерекшеліктерін, оның абстрактілі ойлау деңгейін және тәжірибені креативті қайта өңдеу қабілетін бағалауға мүмкіндік береді. Соңында, ертегі терапиясы процесінде баланың педагогпен және құрдастарымен өзара әрекеттесу ерекшеліктері оның әлеуметтік бейімделу деңгейін, сенімділігін, ынтымақтастыққа дайындығын және топтық іс-әрекетке қосылуын көрсетеді. Осылайша, ертегі терапиясын педагогтерге бейімделудің жасырын көріністерін анықтауға және оқушының дамуын одан әрі қолдау бағыттарын уақтылы анықтауға мүмкіндік беретін кешенді диагностикалық әдіс ретінде қарастыруға болады [17, 18, 19].

Дегенмен, ертегі терапиясын педагогикалық диагностикалық құрал ретінде пайдалану бірқатар әдістемелік қиындықтармен бірге келеді. Негізгі мәселелердің бірі-сюжеттерді түсіндірудің екіұштылығы: символдық мазмұнды әр түрлі мамандар әр түрлі түсіндіре алады, бұл талдаудың объективтілігін төмендетеді. Нәтижелерді жүргізу мен түсіндірудің стандартталған хаттамаларының болмауы деректерді сәйкестендіру мүмкіндіктерін шектейді және тұлғааралық және институционалды тәжірибеде диагностика процесін қиындатады. Сонымен қатар, баланың жеке ерекшеліктері — сөйлеу даму деңгейі, көңіл — күй, мотивация-өзара әрекеттесу сипатына және жұмыс нәтижелеріне айтарлықтай әсер етуі мүмкін, бұл әдістің диагностикалық құрал ретіндегі сенімділігін төмендетеді. Осылайша, ертегі терапиясын педагогикалық диагностиканың тәуелсіз және жан-жақты әдісі ретінде қарастыруға болмайды. Алайда, дәстүрлі диагностикалық тәсілдермен (бақылау, стандартталған тесттер, әңгімелеу және сауалнама) сауатты үйлескенде, ол диагностикалық кеңістікті едәуір кеңейте алады, бұл бастауыш сынып оқушыларында жасырын психоэмоционалды қиындықтар мен бейімделмеген көріністерді анықтауға мүмкіндік береді. Бұл тұрғыда ертегі терапиясы баланың ішкі әлемін жан-жақты түсінуге бағытталған педагогикалық диагностиканың кешенді жүйесіне құнды қосымша болып табылады. Сонымен қатар

Бастауыш сынып оқушыларының адамгершілік қасиеттерін анықтауға бағытталған диагностикалық әдістерді қолдану ертегі терапиясы арқылы жарақаттану жағдайларды анықтаудың тиімді құралы бола алады. Себебі терапевтік ертегілермен жұмыс жасау барысында бала өзінің тәжірибесін, қорқынышын, ішкі қақтығыстарын және моральдық дилеммаларын ойдан шығарылған кейіпкерлер мен сюжетке бейсаналық түрде жобалайды. Оқушы ертегі жазғанда немесе түсіндіргенде, ол жай ғана қиялдамайды — ол өзінің ішкі күйін символдық түрде білдіреді. Зұлым кейіпкердің бейнесі беделді тұлғадан қорқуды, ал қорғансыз кейіпкер осалдық немесе жалғыздық сезімін көрсете алады. Осылайша, ертегі балалар жанының «айнасына» айналады, онда психологиялық жарақаттану салдарын тануға болады: мазасыздық, кінә, реніш, депрессия немесе агрессия. Диагностикалық әдістерді ертегі терапевтік әдістерімен бірге қолдану мұғалімдерге келесі мүмкіндіктер береді: жасырын эмоционалды жарақаттардың болуын анықтауға; баланың моральдық даму деңгейін анықтауға; оған қандай өмірлік жағдайлар стрессті немесе ішкі жанжалды тудыратынын айқындауға; баланың жеке ерекшеліктеріне сүйене отырып, педагогикалық қолдау жолдарын белгілеуге. Осылайша, диагностикалық

контекстегі ертегі терапиясы адамгершілік қасиеттерді зерттеу құралы ғана емес, сонымен қатар бастауыш сынып оқушыларындағы психологиялық жарқаттану жағдайларды анықтау және одан әрі жеңу әдісіне айналады.

Психотравматикалық жағдайдағы бастауыш мектеп жасындағы балалардағы адамгершілік қасиеттерді диагностикалау моральдық нормалардың қалыптасу деңгейін бағалауға ғана емес, сонымен қатар олардың эмоционалды күйінің көріністеріне, әсіресе бала моральдық дилеммаға тап болған кезде моральдық таңдау контекстінде назар аударуға мүмкіндік береді. Бұл диагностикалық әдісті тікелей көрінбеуі мүмкін жасырын эмоционалды және психологиялық мәселелерді анықтауда ерекше құнды етеді. Ертегі терапия әдісінің бастауыш сынып оқушыларындағы психотравматикалық жағдайларды анықтауға әсерін зерттеу адамгершілік қасиеттердің мотивациялық, когнитивті және мінез-құлық компоненттерін диагностикалауды қамтитын кешенді тәсілді қолдану арқылы мүмкін болады.

Егер бала қарапайым моральдық нормаларды түсінуде қиындықтар көрсетсе, агрессивті жауаптар берсе, бұл эмоционалды саладағы бұзылуларды немесе психологиялық жарақатты, мысалы, қамқорлықтың жетіспеушілігін немесе отбасындағы қақтығыстарды көрсетуі мүмкін. Егер «зұлымдық» суретінде үй ортасына қатысты бейнелер жиі кездесетін болса (мысалы, белбеуі бар ересек адамның бейнесі, айқайлаған фигуралар, қараңғы жабық кеңістіктер), бұл бастан өткерген жарақаттық жағдайдың, ата-анадан қорқудың, зорлық-зомбылықтың немесе эмоционалды стресстің көрсеткіші болуы мүмкін.

Т.П.Авдулованың «моральдық дилеммалар» әдістемесінің мақсаты – баланың моральдық санасы мен моральдық жетілу деңгейін анықтау, сондай-ақ оның проблемалық жағдайларға реакциясын талдау арқылы моральдық нормаларды түсіну. Әдістің мәні: балаға моральдық дилемманы қамтитын қысқа өсиет әңгімелер, оқиғалар, астарлы әңгімелер, ертегілер айтылады, содан кейін баладан оның қалай әрекет ететінін таңдап, таңдауын түсіндіруді сұрайды. Бұл әдіс мыналарды анықтауға мүмкіндік береді: баланың моральдық көзқарасы, жеке құндылықтары; эмпатия деңгейі; мінез-құлықтың негізгі реттеушісі ретінде жазадан қорқудың болуы; моральдық шешімдерді өз бетінше қабылдау қабілеті; егер баланың шешімдері қорғаныс, агрессивті немесе оқшауланған болса, психологиялық жарақаттың мүмкін белгілері.

Моральдық дилемманы шешу кезінде бала шешімдердің бірін таңдап қана қоймай, өз таңдауын дәлелдеуі керек. Дәл осы ойлау процесінде эмоционалды реакциялар, ішкі қақтығыстар және мінез-құлықты моральдық реттеу әдістері көрінеді. Психологиялық жарақаты бар балаларда бұл көріністер эмоционалды тұрақты құрдастарынан ерекшеленеді. Диагностика нені анықтауға мүмкіндік береді:

1. Бала жалтарып жауап береді, «дұрыс емес» таңдау жасаудан қорқады, салдардан қорқады (мысалы, жазадан). Бұл жазалау, эмоционалды қысым немесе бақылау тәжірибесін көрсетуі мүмкін.

2. Ішкі шиеленіс немесе травматикалық оқиғалар болған кезде балалар жағдайды агрессивті түрде түсіндіруге немесе мінез-құлықтың «қорғаныс» стратегиясын таңдауға бейім болады.

3. Эмоционалды жарақаттары бар балалар басқа адамдардың сезімдерін түсінуде қиындықтарға тап болуы мүмкін, бұл дилемма кейіпкерлеріне немқұрайлылықпен немесе эмпатияға қабілетсіздікпен көрінеді.

4. Кейде балалар жағдайды өз кінәсінің объективі себебі ретінде қабылдайды және өзін кінәлі санайды, тіпті егер жағдай оларға тікелей әсер етпесе де, бұл көбінесе деструктивті отбасылық қатынастарда немесе травматикалық тәжірибеде байқалады. Бала көзқарасын жылдам өзгерте салады, шатастырады. Бұл тұрақсыз моральдық нұсқаулық пен ішкі мазасыздықты көрсетеді.

Бастауыш мектеп жасындағы балалардағы моральдық қасиеттерді диагностикалау, әсіресе моральдық дилемма әдісі арқылы, моральдық жетілу деңгейін анықтап қана қоймайды, сонымен қатар эмоционалды жағдайды, қорқыныштың, алаңдаушылықтың, кінә сезімдерінің, агрессияның болуын көрсетеді. Бұл көріністер ересектерден жасырылуы мүмкін травматикалық тәжірибенің жанама көрсеткіштеріне айналады. Сондықтан моральдық мәселелерді шешудегі эмоционалды реакцияларды талдау қолдауды қажет ететін баланы психологиялық-педагогикалық

сүйемелдеудің маңызды кезеңі болып табылады. Бұл жеке түзету немесе терапевтік стратегияны, соның ішінде ертегі терапиясы сияқты әдістерді құруға көмектеседі.

Осыған орай, гуманистік педагогика принциптеріне, жас ерекшелік психологиясына және терапевтік өзара әрекеттесу тәжірибесіне негізделген ертегі терапиясы арқылы бастауыш сынып оқушыларындағы психотравматикалық жағдайды педагогикалық диагностикалау бойынша әдістемелік ұсыныстар:

1. Эмоционалды жайлы ортаны қамтамасыз ету.

2. Оқушыға еркін сөйлеу үшін шығармашылық материалдарды (қағаз, қарындаштар, мүсіншелер, қуыршақтар) ұсыну.

3. Сенімді байланыс орнату. Кездейсоқ әңгімеден бастап, шынайы қызығушылық таныту.

4. Жеке ерекшеліктерді ескеру.

5. Диагностиканың мақсатын анықтау. Тапсырмаларды нақты белгілеу: ықтимал травматикалық тәжірибелерді, эмоционалды қиындықтарды немесе бейімделуді анықтау.

6. Ертегі терапиясының түрін таңдау. Дайын ертегі таңдау, содан кейін талқылау (терапевтік ертегілер, моральдық-құндылық сюжеттері). Берілген құрылым бойынша өз ертегісін құрастыру. Сурет салу элементтері бар ертегіні бейнелеу.

7. Диагностикалық бақылау өлшемдері: баланың кейіпкерлер мен оқиғаларға эмоционалды реакциясы. Сюжеттегі символизм (қауіптер, қорқыныштар, көмекшілер). Оқиғаның соңы: мәселеден оптимистік/пессимистік, белсенді/пассивті шығу.

8. Бағытталған талдауға арналған сұрақтар: Ертегіде не ұнады немесе қорқытты? Кейіпкердің орнында қалай әрекет етер едіңіз? Кейіпкерге кім көмектесті және неге? Сізде осындай жағдайлар болды ма? Қорқынышты болмас үшін не істеуге болады?

9. Ертегі терапиясы баланың ерікті келісімімен жүзеге асыру. Бөгде адамдардың қатысуымен сюжетті, қысымды немесе интерпретацияны мәжбүрлеуге жол берілмейді. Ертегінің мазмұны мен қорытындылары құпия және кәсіби этика аясында талқылау.

Қорытынды. Зерттелген теориялық және эмпирикалық материалдарда ертегі қауіпсіз метафора болып табылады, онда бала өзінің тәжірибесін, эмоцияларын, қорқыныштарын, тәжірибелерін жобалайды. Травматикалық жағдайда бала өзінің сезімдері туралы тікелей сөйлесе алмайды, бірақ ұқсас жағдайға тап болған ертегі кейіпкерін талқылай алады. Осылайша, ертегі терапиясы көркем образдар арқылы адамгершілік бағдарларды қалыптастыруға және баланың қоғамның рухани құндылықтарына сенімін қалпына келтіруге мүмкіндік береді. Ертегілер мен әңгімелер арқылы адамгершілік қасиеттерді диагностикалау әдістері, әсіресе психотравматикалық жағдайларды бастан өткерген бастауыш сынып оқушыларымен педагогикалық қолдау жұмысына негізделген, іс-әрекеттің тиімділігін дәлелдейді. Ертегі терапиясы мотивациялық-моральдық көзқарастардың қалыптасуына ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар баланың эмоционалды жағдайын тереңірек түсінуге, ішкі ресурстарды белсендіруге және проактивті, метафоралық ойлау арқылы моральдық бағдарларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, ертегі терапия мұғалімдер, әлеуметтік педагогтар мен психологтарға арналған балалармен қарым-қатынас кедергілерін женудің тиімді құралы болып табылады. Ертегі терапиясын баланың өміріндегі травматикалық оқиғаларды психодиагностикада қосымша диагностикалық ресурс қолдану диагноздың жалпы тиімділігін арттыруға және баланы педагогпен жақсы қатынас орнатуға мүмкіндік береді.

Бұл әдіс эмоционалды қолайсыздық немесе әлеуметтік оқшаулану жағдайында бастауыш мектеп жасындағы оқушылармен жұмыс жасауда ерекше маңызды. Алайда, жағымды жақтарына қарамастан, ертегі терапиясы стандартты психодиагностикалық құралдарды (тесттер, сұхбаттар, бақылау) алмастыра алмайды. Осылайша, ертегі терапиясы – бұл баланың ішкі әлемін терең зерттеуге, оның басынан өткен травматикалық оқиғалардың салдарын анықтауға және педагогикалық қолдаудың жеке траекториясын құруға мүмкіндік беретін педагогикалық диагностиканың құнды құралы.

Ертегі терапиясы әдісі арқылы бастауыш сынып оқушыларындағы психотравматикалық жағдайды педагогикалық диагностикалау мәселесін зерттеу нәтижелері бойынша ұсыныстар:

1. Ертегі терапиясын педагогикалық диагностика жүйесіне біріктіру, әсіресе эмоционалды дезадаптация, мектептегі мазасыздық, қарым-қатынастың бұзылуы және психо-травматикалық оқиғалардың салдарын анықтау (ата-ананың ажырасуы, зорлық-зомбылық, көшу, жақын адамның қайтыс болуы және т.б.).
2. Ертегі терапиясын баланың ересектерге сенімсіздігі немесе ашық ауызша қарым-қатынастың шектеулі мүмкіндіктері жағдайында бастапқы диагностика әдісі ретінде қолдану.
3. Ертегі терапия арқылы жасырын эмоционалдық жарақаттар мен психологиялық ыңғайсыздық белгілерін анықтауға ықпал ету.
4. Оқушының психоэмоционалды күйінің толық бейнесін анықтау үшін әдісті басқа диагностикалық құралдармен (бақылау, проективті әдістер, ата-аналармен және мұғалімдермен әңгімелер) бірге қолдану.
5. Педагогикалық зерттеулер шеңберінде балалар жасаған ертегілерге талдау жасау: отбасылық жағдайын анықтау, мектеп ортасын, тұлғааралық қатынастарын зерттеу. Бұл травматикалық әсердің себептерін және баланың бейімделу ерекшеліктерін анықтайды.
6. Мектептегі дезадаптацияның нақты формаларын, эмоционалды тұрақсыздық пен қарым-қатынас қиындықтарын анықтауға бағытталған ертегі терапиясының әдістемелік материалдары мен сценарийлерін әзірлеу.
7. Педагогтарды, әлеуметтік педагогтар мен психологтарды метафоралық диалогты қауіпсіз жүргізу, символдарды түсіндіру және баламен сенімді өзара іс-қимыл жасау әдістерін қоса алғанда, ертегі терапиясы әдістеріне үйрету.
8. Балалардың отбасылық, мектеп және мәдени ортасын ескере отырып, ертегі сюжеттеріне жүйелі талдау жүргізу.
9. Жұмыс кезінде эмоционалды қауіпсіз және қолдау көрсететін ахуалды қамтамасыз ету, онда бала үкім шығарудан қорықпай сезімдерін еркін білдіре алады, бұл әсіресе травматикалық тәжірибе болған кезде өте маңызды.
10. Талдаудағы субъективтілік деңгейін төмендету және әдістің диагностикалық құндылығын арттыру үшін ертегілерді түсіндірудің стандартталған тәсілдерін әзірлеу және енгізу.

Қаржыландыру. Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландыратын ИРН АР19679368 «Білім беруді цифрландыру жағдайында өскелең ұрпақтың психологиялық денсаулығын сақтаудың инновациялық технологиясы ретінде ертегі терапиясындағы интегративті тәсіл» гранттық жобасы шеңберінде дайындалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Briesch A.M., & Chafouelas S.M. *School-Based Play Therapy*. - New York: Springer, 2018. – 250 pp. <https://content.e-bookshelf.de/media/reading/L-575037-883baec1de.pdf>
2. Ryan V. *The Use of Fairy Tales with Children*. - London: Routledge, 2019. – 180 pp.
3. Соколов Д. *Сказки и Сказкотерапия*. – М.: Эксмо-Пресс, 2001. –304 с. https://pedlib.ru/Books/3/0305/3_0305-13.shtml
4. Tymchuk L., Stolarczyk M., & Ruban L. *Use of digital narrative technologies in teacher training to assist children affected by military operations. Inclusion and integration in education. Piotrkow Trybunalski, 2021. – P.291-314. <https://doi.org/10.25951/4450>*
5. Vachkov I.V. *Fairy tale therapy today: determining its boundaries and content // Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 2016. – No. 233. – P. 382–386. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.10.163>*
6. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. *Формы и методы работы со сказками*. – Санкт-Петербург: Речь, 2008. – 240 с.
7. Savchuk I.P. & Akhmetova B.Z. *Language features of the legend's genre as the basis of storytelling technology in advertising discourse // Amazonia Investiga. – 2019. – No. 21, Vol. 8. – P. 522–530. <https://www.amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/132>*
8. Музичук О.О. *Казка як засіб розвитку особистісних цінностей молодших школярів // Проблеми сучасної психології. – 2012. – №17. – С. 317–327. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2012-17.%25p>*
9. Панфилова М.А. *Игротерапия общения. Тесты и коррекционные игры: практическое пособие /М. А. Панфилова. – М.: ГНОМ, 2011. – 155 с.-С.60 <https://www.klex.ru/188i>*
10. Вачков И.В. *Сказкотерапия и метафора. Искусство трансформации*. – ИД «Городец», 2024. – 208 с. <https://esxatos.com/vachkov-skazkoterapiya-i-metafora>

11. Ginott H.G. *Between Parent and Child: The Bestselling Classic That Revolutionized Parent-Child Communication*. - New York: Harmony, 2003. – 256 pp. <https://cdn.bookey.app/files/pdf/book/en/between-parent-and-child.pdf>
12. Петрова О.В. *Игровые методы в детской психотерапии*. – Санкт-Петербург: Издательство «Психология и Педагогика», 2019. – 220 с.
13. Козлова Е.М. *Психотерапия детей: теория и практика*. – Новосибирск: Издательство «Сибирская психологическая литература», 2020. – 250 с.
14. Meins E. & Fernyhough C. *Handbook of Imagination and Mental Simulation*. - New York: Psychology Press, 2009. – 462 pp.
15. Гринева М.В. *Сказкотерапия и развитие эмоционального интеллекта у детей*. - Казань: Издательство «Татарский университет», 2017. – 190 с.
16. Фрейд З. «Я» и «Оно». *Избранные работы*. Москва: Издательство Юрайт, 2018. – 165 с. URL: <https://urait.ru/bcode/564475> (дата обращения: 22.08.2025).
17. Landreth G.L. *Play Therapy: The Art of the Relationship*. – New York: Routledge, 2012. – 376 pp.
18. Moustakas C. *Psychotherapy with Children: The Living Relationship*. – Northvale: Jason Aronson, 1997. – 288 pp. <https://www.amazon.com/Psychotherapy-children-relationship-Clark-Moustakas/dp/B0007FAKVC>
19. Иванов И.И. *Сказкотерапия в работе с детьми*. – Москва: Издательство «Педагогика», 2021. – 180 с.

References:

1. Briesch A. M., & Chafouleas S. M. *School-Based Play Therapy*. – New York: Springer, 2018. – 250 pp. <https://content.e-bookshelf.de/media/reading/L-575037-883baec1de.pdf>
2. Ryan V. *The Use of Fairy Tales with Children*. – London: Routledge, 2019. – 180 pp.
3. Sokolov D. *Fairy Tales and Fairy Tale Therapy*. – Moscow: Eksmo-Press, 2001. – 304 p. https://pedlib.ru/Books/3/0305/3_0305-13.shtml
4. Tymchuk L., Stolarczyk M., & Ruban L. (2021). *Use of digital narrative technologies in teacher training to assist children affected by military operations. Inclusion and integration in education*. Piotrkow Trybunalski, 291-314. <https://doi.org/10.25951/4450>
5. Vachkov I.V. *Fairy tale therapy today: determining its boundaries and content // Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2016. – No. 233. – P. 382–386. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.10.163>
6. Zinkevich-Evstigneeva T. D. *Forms and Methods of Working with Fairy Tales*. – Saint Petersburg: Rech, 2008. – 240 p.
7. Savchuk I.P. & Akhmetova B.Z. *Language features of the legend's genre as the basis of storytelling technology in advertising discourse // Amazonia Investiga*. – 2019. – No. 21, Vol. 8. – P. 522–530. <https://www.amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/132>
8. Muzychuk O. O. *The Fairy Tale as a Means of Developing Personal Values in Younger Schoolchildren // Problems of Modern Psychology*. – 2012. – No. 17. – PP. 317–327. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2012-17.%25p>
9. Panfilova M.A. *Play Therapy for Communication. Tests and Correctional Games: A Practical Guide / M.A. Panfilova*. – Moscow: GNOM, 2011. – 155 p. – P. 60. <https://www.klex.ru/188i>
10. Vachkov I.V. *Fairy Tale Therapy and Metaphor: The Art of Transformation*. Gorodets Publishing House, 2024. – 208 p. <https://esxatos.com/vachkov-skazkotterapiya-i-metafora>
11. Ginott H.G. *Between Parent and Child: The Bestselling Classic That Revolutionized Parent-Child Communication*. - New York: Harmony, 2003. - 256 pp. <https://cdn.bookey.app/files/pdf/book/en/between-parent-and-child.pdf>
12. Petrova O.V. *Igrovye metody v detskoj psihoterapii*. - Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo «Psihologiya i Pedagogika», 2019. - 220 p.
13. Kozlova E.M. *Psihoterapiya detej: teoriya i praktika*. - Novosibirsk: Izdatel'stvo «Sibirskaya psihologicheskaya literature», 2020. - 250 p.
14. Meins E. & Fernyhough C. *Handbook of Imagination and Mental Simulation*. - New York: Psychology Press, 2009. - 462 pp
15. Grineva M.V. *Skazkotterapiya i razvitie emocional'nogo intellekta u detej*. - Kazan': Izdatel'stvo «Tatarskij universitet», 2017. - 190 p.
16. Frejd Z. *YA» i «Ono». Izbrannye raboty*. Moskva: Izdatel'stvo YUrajt, 2018. — 165 s. <https://urait.ru/bcode/564475> (дата обращения: 22.08.2025).
17. Landreth G.L. *Play Therapy: The Art of the Relationship*. - New York: Routledge, 2012. - 376 pp
18. Moustakas C. *Psychotherapy with Children: The Living Relationship*. - Northvale: Jason Aronson, 1997. - 288 pp. <https://www.amazon.com/Psychotherapy-children-relationship-Clark-Moustakas/dp/B0007FAKVC>
19. Ivanov I.I. *Skazkotterapiya v rabote s det'mi*. - Moskva: Izdatel'stvo "Pedagogika", 2021. - 180 p.